

TÜSKÉS TIBOR

Bálint Endre-emlékek

Van Vajda Lajosnak (1908–1941) egy álló téglalap alakú rajza, *Barátok* címmel szokták idézni, két fej látható rajta, a felső fej balra néz, az alsó fej lehajlik, és mindkét fej egyetlen tenyérre támaszkodik. Bálint Endre (1914–1986) írja *Életrajzi törmelékek* című könyvében Magvető, Bp., 1984.) „Kevesen tudják viszont, hogy a *Barátok* kettőnket ábrázol: az alsó fej rólam készült húszéves koromban, tehát negyvenkilenc évvel ezelőtt. A felső fej Vajda önarckép...” Vajda Lajos e rajzát a Jelenkorban 1963-ban közöltük fotómásolat alapján (11. sz. 1080. p.), Dévényi Iván kommentárjával, aki már akkor fölfedte: „Vajda Lajos itt közölt rajzán a felső fej a művész önarcképe, a másik Bálint Endréről készült.”

E rajz alapján – valamint Bálint Endre idézett önéletrajza nyomán, ahol nyíltan megvallja, hogy a Vajda-rajzon szereplő három motívumot, egy csontkeresztet, egy szentendrei húzós kút felső részén szereplő ornamentális motívumot, valamint egy falusi ablak belső keresztjét maga is „ténylegesen »kisajátította«, és gyakran alkalmazta képein” – sohan úgy gondolták, hogy Bálint Endre művészetét Vajda Lajos „házatáján”, annak vonzókörében, tágabban a „szentendrei festészet” címszó alatt lehet és kell keresni, illetve elhelyezni.

BÁLINT ENDRE ÉS FELESÉGE PÉCSÉN,
1963 ŐSZÉN

Bálint Endre valóban sokat tett és sokat írt Vajda Lajos művészetének elismertetése érdekében, egzisztenciális ügyének tekintette Vajda képeinek megőrzését, bemutatását, állandó kiállításának megteremtését. Az is igaz, hogy Vajda jellegzetes motívumai Bálint több képén felismerhetően jelen vannak. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy Bálint Endre a huszadik századi magyar művészet egyéni hangú, szuverén alkotója, kimagasló egyénisége. Művészetének vizsgálói – Szabadi Judit, Román József – nemcsak sajátos jegyeit, formakultúráját, jellegzetes motívumait ismerik föl, hanem művészi pályájának több korszakát, egymástól megkülönböztethető periódusát és változatos kifejezési eszközt is számon tartják. Bálint Endre állandó megújulásra képes, igazságkereső, másokkal is, önmagával is vitatkozó művész. Vannak korai fauvos képei, kapcsolatot tartott az Európai Iskola tagjaival, hatottak rá Vajda Lajos művészetének motívumai és szürrealista látomásai, dolgozott vászonnal, festett fára, készített met-

szeteket, fotómontázs-sorozatokat, nem idegenkedett könyvek, irodalmi szövegek illusztrálásától, sőt a bábszínházi plakátrajzolástól sem.

Amikor 1959-ben átvettem az előző évben indult Jelenkor szerkesztését, a folyóirat hangsúlyozott törekvése lett, hogy irodalmi és művészeti lappá váljon. Mégpedig a modern magyar művészetet támogató folyóirattá. Ehhez az alapot, az ihlető bátorítást mindenekelőtt a tizenöt évi párizsi tartózkodás után, 1940-ben hazatért, azóta Pécsen élő és alkotó, az Európai Iskola tagjaként ismert Martyn Ferenc (1899–1986) művészetében láttuk, és a „falakat” az ő emberi és művészi kapcsolataira építettük. Martyn személyes jelenléte mellett fő támogatónk, ötletadónk, képanyaggal, kézirattal, újabb kapcsolatok kiépítésével segítőnk az Esztergomban élő fiatal művészettörténész, Dévényi Iván (1929–1977) volt. Dévényi írásait, esztétikai szemléletét a Vigiliában havi rendszerességgel megjelenő képzőművészeti krónikájából ismertem. Sűrűn érkező kéziratjai, levelei újabb és újabb ötleteket adtak a szerkesztéshez. Ily módon volt jelen szerkesztésem idején, 1964. augusztusáig a folyóiratban művével, írásával, illetve róla szóló tanulmánnyal a huszadik századi magyar képzőművészet számos kimagasló alakja: Barcsay Jenő, Bálint Endre, Borsos Miklós, Breuer Marcel, Czóbel Béla, Egry József, Ferency Béni, Kassák Lajos, Martyn Ferenc és még sokan mások.

Bálint Endrével is Dévényi Iván hozott össze, és teremtette meg a kapcsolatot. Bálint 1957. óta öt évig Párizsban élt, 1962 nyarán jött haza végleg. Már a következő évben szerepelt a Jelenkorban. Először (1963. 8. sz.) két rajzát közöltük, majd ugyanebben az évben (1963. 11. sz.) újabb rajza, *Halott mesterem: Vajda Lajos emlékének* című verse, valamint Vajda Lajos *Barátok* című rajza és Dévényi Ivánnak a rajzhoz fűzött kommentárja látott napvilágot. Újabb Bálint Endre-művek közlésére a következő évben is kétszer került sor. Az 1964. évi 5. számban jelent meg Bálint Endre *Szentendrei ablakrács-variációja*, valamint műmellékleten két illusztrációja a Párizsban kiadott *Jeruzsálemi Bibliából*. Ugyanebben a számban közöltük Dévényi Iván *Látogatás Bálint Endrénél* című írását. Az 1964. évi 7. számban egy korai, 1948-ban született tusrajza, pontosabban mozaikterve (*Poseidon, a vizek ura*) látott napvilágot.

Ezek a közlések természetesen levélváltásokkal jártak együtt, de kapcsolatunk nemcsak a Jelenkor köré szerveződött. Bálint Endre feleségével együtt 1963 őszén egy nap-sugaras, ragyogó nap Pécsre látogatott. Akkor találkoztunk először személyesen, s pécsi látogatásunkról fényképeket készítettem. (Az egyik *Az exponált idő* című könyvemben látható. A másik itt jelenik meg először.) Eljuttatta hozzám Vajda Lajos-tanulmányának kéziratát is, de ennek közlésére már nem kerülhetett sor a Jelenkorban. (Az írás a Valóság 1964. évi 6. számában jelent meg némi módosítással.) Már kifelé állt a szekere rúdja a Jelenkortól, amikor a Pécsi Nemzeti Színház igazgatósága megbízást adott a színház bemutató előadásaihoz leporellószerű műsorlapok (műsorfüzetnek jóindulattal sem nevezném) szerkesztésére, illetve összeállítására. Nos, e színes műsorlapok címlapjának és grafikai anyagának megtervezésére Bálint Endrét kértem meg. Ezt a munkát is szívesen vállalta, és relikviáim között megmaradt O'Neill *Amerikai Elektrájának*, valamint Nicolai *A windsori víg nők* 1964-es pécsi bemutatójának közös, Bálint Endre tervezte műsorlapja.

Azt követően sem szűnt meg kapcsolatunk, hogy irodalompolitikai okok miatt eltávolítottak a Jelenkor éléről. Bálint Endre derűsen és szellemesen vigasztalt levélben, találkozásra hívott Pestre, én hívtam balatoni nyaralónkba, Balatonfenyvesre, tájékoztatott mun-